

ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СЪТРЕСЕНИЯ СЛЕД 2008 Г. И ОТРАЖЕНИЕТО ИМ ВЪРХУ ГЕОГРАФСКАТА СТРУКТУРА НА ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ НА БЪЛГАРИЯ*

Разгледани са основните тенденции в динамиката и структурните промени на експорта на България в резултат от настъпилите кризисни събития след 2008 г. Обособени са три времеви интервала. Първият включва годините от началото на новото хилядолетие до 2008 г. и се свързва предимно с интеграционните процеси и засилване на търговските отношения с ЕС. През втория период се отразяват първоначалните ефекти от световната финансова и икономическа криза от 2008-2009 г. и по-конкретно сригът във външната търговия. Третият, върху който се поставя акцент, е от 2010 г. досега и обхваща етапа на възстановяване от икономическите сътресения и влиянието на европейската дългова криза. Направен е сравнителен анализ на измененията в географската структура на външната търговия на България и останалите нови страни-членки на ЕС.

JEL: B22; F15; F41

Международните търговски потоци следват обективните промени, настъпващи във възпроизводствения процес. През последните две десетилетия сме свидетели на кризисни сътресения, които обаче са преодолявани сравнително бързо. Изключение правят световната финансова и икономическа криза от 2008-2009 г. и последвалата я дългова криза, чиито ефекти се чувстват и до днес. Следвайки глобалното икономическо развитие, кризата от 1993-1994 г. е овладяна за кратко време благодарение на нарастването на военните поръчки в САЩ и все още стабилната японска икономика. Протичането на този икономически цикъл не съвпада с процесите, случващи се в Европа. Тук кризата настъпва с известно закъснение, след като основните ѝ първоизточници (САЩ и Япония) вече поемат по пътя на възстановяването. Двигател на икономическото съживяване се оказва водещата европейска икономика – Германия след нейното обединение. Тези циклични дисбаланси са преодолявани сравнително бързо и световната икономика навлиза в период на безпрецедентен стопански ръст.

Понякога обаче се появяват структурни дисбаланси, които засягат определени важни сектори на националната икономика. Пример може да се даде с азиатската финансова криза, която обхваща т.нар. азиатски тигри, и то основно техните банкови и финансови сектори. Трябва да се отбележи, че реалният сектор и външната търговия на посочените страни са засегнати в по-малка степен. Тези „азиатски проблеми“ оказват слабо влияние върху финансовите пазари в САЩ и Европа. В същото време САЩ регистрират

* УНСС, катедра "МИО и бизнес", vasil1979@yahoo.com

изключително висок икономически растеж, подхранван от голямото вътрешно търсене, засилената кредитна експанзия и значителните инвестиции в недвижими имоти, както и в различни финансови активи. При последните в опита да се постигне значителна доходност често се пренебрегва рискът.

Естествено световната икономика се развива по отдавна установените правила на периоди на рецесия, депресия, оживление и подем. Колкото и да са настойчиви опитите на „вземашите решения“, икономиката следва свой собствен път на развитие. Така се стига до цикличната криза от 2001-2003 г., която е предизвикана от свръхкапитализацията на високотехнологичните компании, листвани на американските борси. Този своеобразен срив и опит за бягство от един от сигурните активи за инвестиране (каквито са акциите) се оказва предвестник на събитията, които се случват след 2008 г.

„Дот-ком“ кризата принуждава инвеститорите да се преориентират към т.нар. недвижимости. Всички очакват, че това може да бъде ново убежище на свободни капитали, което обаче реално не се случва в дългосрочен план. Идеята всеки да притежава собствено жилище, дори и то да бъде закупено на кредит, и порочната практика на банките да издават ипотечни облигации в крайна сметка водят до ипотечния „балон“ и полагат основите на световната финансова, а впоследствие и икономическа криза.

Всичко това поставя под съмнение стимулирането на потреблението с кредити, което неизменно се отразява в нарастване на задлъжнялостта на домакинствата. На преден план излиза неспособността на неолибералните механизми да възстановят равновесието на пазара. Правителствата са принудени да прибегнат до провеждане на експанзионистична фискална политика. Повишава се ролята и на централните банки чрез наливане на ликвидност в икономиката, което е един от основните инструменти на монетарната политика.

Кризите през първото десетилетие на XXI век водят до рязко свиване на обемите на световната търговия. През 2009 г. тя намалява с 22.6% и въпреки че успява да се възстанови сравнително бързо, през 2012 г. стагнира, потискана от негативното въздействие на дълговата криза в Еврозоната.¹ Тези неблагоприятни процеси несъмнено се отразяват и върху българската външна търговия. На преден план излиза износът, който има ключова роля за първоначалното възстановяване на икономиката през 2010 г., а и в периода след това.

Промени в географската структура на износа и вноса на България след 2008 г.

Факторите, влияещи върху стопанската активност, са обект на редица икономически изследвания, голяма част от които акцентират върху значението на международната търговия за нарастването на БВП. Безспорна е

¹ По данни на УНКТАД.

ролята на износа за осигуряването на заетост, възможност за осъществяване на иновации, за повишаване на жизнения стандарт на населението, както и за привличане на преки чуждестранни инвестиции. Може да се твърди, че за малки икономики с висока степен на външнотърговска отвореност, каквато е и България, експортът е от голяма важност за оформяне на цялостната структура на стопанството. Освен това динамиката на вноса и износа и съответно на салдото при международната търговия е от съществено значение за макроикономическата стабилност на всяка страна. Поради тази причина проследяването на външнотърговските процеси и най-вече изясняването на всички фактори за настъпващите в тях промени трябва да бъдат приоритет за полисмейкърите и икономическите анализатори.

През последното десетилетие са налице съществени изменения в износа и вноса на България както по отношение на тяхната динамика, така и по линия на географската и стоковата им структура. В основата на тези промени са европейската интеграция на страната и двете икономически кризи след 2008 г. Процесът на присъединяване на България в ЕС затвърждава водещата роля на Съюза във външната търговия, докато икономическите сътресения на по-късен етап рефлектират в частично преориентиране на износа към трети страни. Европейската дългова криза е причина първоначалният импулс от възстановяването на търговията между България и страните-членки да отслабне, което до голяма степен допринася държавите извън Съюза да се превърнат в двигател на експорта през 2012 г. Тежкото и влошаващо се в началото на 2013 г. състояние на европейските икономики дава основание да се очаква, че тази тенденция ще продължи.

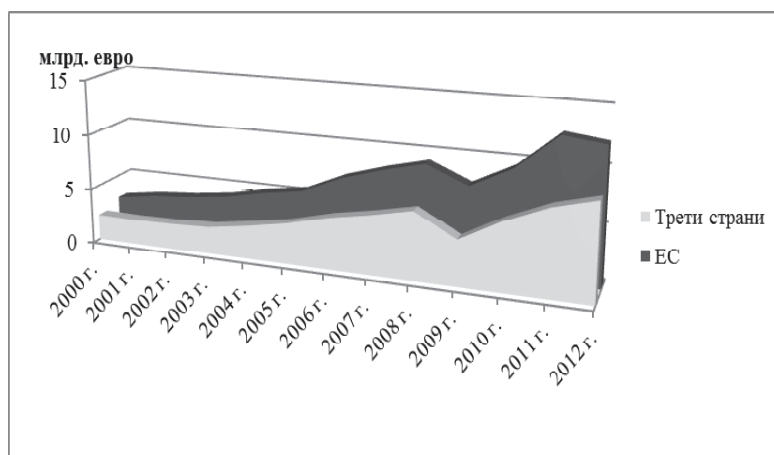
Вътрешнообщностната търговия е преобладаваща за България, като през периода 2000-2012 г. тя формира около 60% от целия външнотърговски обмен. Развитието на Единния пазар и процесът на интеграция на страната в ЕС несъмнено допринасят за по-голяма интензификация на търговските отношения с държавите-членки. През 2008 г. стокообменът със Съюза достига 23.3 млрд. EUR и е 3.5 пъти по-голям спрямо началото на десетилетието. Търговията с трети страни също бележи увеличение (до 17 млрд. EUR), но с малко по-бавни темпове (през 2008 г. стокооборотът е нараснал 3 пъти спрямо 2000 г.).

През 2000-2008 г. общият стоков износ на България се повишава 2.9 пъти до 15.2 млрд. EUR, като близо 2/3 от ръста се дължат на вътрешнообщностните доставки (вж. фиг. 1). През този период средният темп на нарастване на експорта към Съюза е 15.1%. Най-голям принос за неговата динамика имат съседните Гърция и Румъния, както и Германия. Макар и с по-бавни темпове (12.9%), износът към трети страни също бележи повишение. От държавите извън ЕС единствено Турция и САЩ попадат сред водещите десет експортни партньори на България. Подобна е ситуацията при вноса на стоки, където страните-членки също засилват присъствието си. През разглеждания период ЕС заема 58% от общия ни импорт. Доставките от Съюза нарастват 3.8 пъти до 14.2 млрд. EUR, а тези от трети страни – 3.3 пъти до 10.9 млрд. EUR.

Значителен проблем за страната е изострящият се търговски дефицит, който се отчита при търговията с държавите от и извън ЕС. През 2008 г. той е в размер на 9.9 млрд. EUR спрямо 1.8 млрд. през 2000 г. (вж. табл. 1). Негативното влияние, което отрицателното търговско салдо има за ръста на икономиката през разглеждания период, се компенсира от силното крайно вътрешно потребление и привлечените преки чуждестранни инвестиции.

Фигура 1

Износ на България към ЕС и трети страни през периода 2000-2012 г.

Източник. Евростат.

Световната финансова и икономическа криза нанася съществени корекции върху динамиката на международната търговия. Поради високата си търговска отвореност България също е засегната и изпитва негативите от свитите външни пазари. С преноса на кризата в страната през 2009 г. износът на български стоки се срива с 23.1% до 11.7 млрд. EUR в резултат от намалението както на вътрешнообщностните доставки (с 1.52 млрд. EUR, или 16.7%), така и на експорта към трети страни (с 1.98 млрд. EUR, или 32.6%). Видимо износът към държавите извън ЕС се съкращава с по-голяма сила, като чувствителен спад се забелязва при Турция и Сърбия (близо два пъти, или съответно с 492.2 млн. и 291.7 млн. EUR), както и при Обединените арабски емирства и Русия (съответно със 121.9 млн. и 119.1 млн. EUR). По отношение на държавите-членки най-засегнати се оказват доставките към Гърция – намаление с 390.5 млн. EUR. Други страни от ЕС, към които се отчита по-значимо съкращаване на износа, са Белгия и Италия (респ. с 233.5 млн. и 179.4 млн. EUR).

Наред с експорта по време на кризата се наблюдава понижаване и на вноса на стоки от чужбина. През 2009 г. общите доставки за страната се съкращават с 32.7% спрямо предишната година, като импорът от ЕС и от трети страни е засегнат в еднаква степен (намаление с по 4.1 млрд. EUR). Една от малкото положителни последици от настъпилата рецесия е охлаждащият ефект, който тя има върху хроничния търговски дефицит на България. През 2009 г. той се стопява наполовина до 5.2 млрд. EUR в резултат от свитото вътрешно потребление и инвестиционна активност, които рефлектират в спад на вноса. Отрицателното търговско салдо се подобрява както с ЕС (с 2.6 млрд. EUR), така и с трети страни (с 2.1 млрд. EUR).

През 2010 г. настъпва подобрение в световното стопанство, което започва успешно да се възстановява от тежките кризисни ефекти. При повечето търговски партньори на България се усеща съживяване на икономиките, което се изразява в повишаване на производствената активност, попълване на стоковите запаси, нарастване на вътрешното търсене. Тези събития имат благоприятно въздействие за българските експортноориентирани предприятия, които започват да реализират все повече продукция на външните пазари. В резултат износът се доказва като двигател за ръста на икономиката и достига рекордни до този момент стойности. Останалите компоненти на БВП са все още слаби и нямат съществен принос за стопанското съживяване. Могат да се открият две фази на възстановяване на износа. Първият етап обхваща периода от 2010 г. и първата половина на 2011 г., когато ръстът на експорта е задвижван основно от вътрешнообщностните доставки. Вторият е от края на 2011 г. до 2012 г. вкл., като през него започват да се проявяват негативните ефекти от дълговата криза в Еврозоната, които принуждават българските износители да разчитат в голяма степен на държавите извън Съюза.

През 2010 г. износът не само отбелязва повишение от 33.0% спрямо предишната година, но и достига исторически стойности – 15.6 млрд. EUR. Държавите-членки имат немалък принос за това развитие. Европейски икономики като Германия, Италия и Румъния поддържат силен експорта към Съюза. През 2010 г. на тях се дължи над 60% от увеличението на вътрешнообщностните доставки. Износът към трети страни, който е засегнат в по-голяма степен от кризата, успява да отбележи силен ръст от 48.4%. Турция се откроява като лидер на пазарите извън ЕС с най-значително повишение на доставките в абсолютна стойност (с 470.7 млн. EUR). Това не е изненада предвид фактори като географска близост, голям капацитет на пазара, забележителен ръст на икономиката (9.0% през 2010 г.) и на промишленото производство (12.4%).

Сравнително добрата конюнктура продължава да влияе положително върху поръчките на българските експортноориентирани предприятия и *през 2011 г.* Този път държавите-членки стоят твърдо в основата на интензивния растеж на експорта, който за втора поредна година е с рекордни нива (20.3 млрд. EUR). Вътрешнообщностните доставки нарастват с над 3 млрд. EUR (с 33.1%) и

Икономическите сътресения след 2008 г. и отражението им върху географската структура на...

са задвижвани основно от Германия и Румъния. Така през 2011 г. търговията с ЕС отбелязва подем и се оказва ключова за възстановяването на българската икономика. Експортът към трети страни също отчита растеж, но в пъти по-нисък от този при вътрешнообщностните доставки – 1.6 млрд. EUR (с 25.7%). Основен принос отново има Турция заедно с Гибралтар и Саудитска Арабия.

Таблица 1

Износ, внос и търговско салдо на България през периода 2000-2012 г.

Показател	Партньор	Мерна единица	Години												
			2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Износ	ЕС	Млн. EUR	2950.9	3467.4	3762.3	4212.4	4969.9	5537.5	7129.1	8219.9	9118.1	7595.3	9469.3	12604.6	12152.5
		Изм. (%)	-	17.5	8.5	12.0	18.0	11.4	28.7	15.3	10.9	-16.7	24.7	33.1	-3.6
	Трети страни	Млн. EUR	2302.1	2246.8	2300.6	2455.8	3015.0	3685.8	4619.1	5292.1	6086.0	4104.2	6092.1	7660.0	8640.9
		Изм. (%)	-	-2.4	2.4	6.7	22.8	22.2	25.3	14.6	15.0	-32.6	48.4	25.7	12.8
	Свят	Млн. EUR	5253.1	5714.2	6062.9	6668.2	7984.9	9223.3	11748.1	13512.1	15204.1	11699.5	15561.4	20264.6	20793.4
		Изм. (%)	-	8.8	6.1	10.0	19.7	15.5	27.4	15.0	12.5	-23.1	33.0	30.2	2.6
Внос	ЕС	Млн. EUR	3748.3	4638.6	4850.8	5547.7	6624.0	7820.5	9430.6	12779.1	14227.6	10118.5	11256.4	13899.0	14937.1
		Изм. (%)	-	23.8	4.6	14.4	19.4	18.1	20.6	35.5	11.3	-28.9	11.2	23.5	7.5
	Трети страни	Млн. EUR	3336.6	3489.2	3560.4	4062.8	4995.5	4676.9	5993.6	9082.5	1066.3	6757.5	7988.7	9507.5	10547.3
		Изм. (%)	-	4.6	2.0	14.1	23.0	-6.4	28.2	51.5	19.6	-37.8	18.2	19.0	10.9
	Свят	Млн. EUR	7084.9	8127.8	8411.2	9610.5	11619.5	12497.5	15424.2	2161.5	25093.9	16875.9	19245.1	23406.5	25484.4
		Изм. (%)	-	14.7	3.5	14.3	20.9	7.6	23.4	41.7	14.8	-32.7	14.0	21.6	8.9
Салдо	ЕС	Млн. EUR	-797.4	-1171.2	-1088.6	-1335.3	-1654.1	-2283.1	-2301.5	-4559.1	-5109.5	-2523.2	-1787.1	-1294.4	-2784.6
		Трети страни	-1034.4	-1242.3	-1259.8	-1607.0	-180.5	-991.1	-1374.5	-3790.3	-4780.3	-2653.3	-1896.6	-1847.5	-1906.4
	Свят	-1831.8	-2413.6	-2348.4	-2942.3	-3634.6	-3274.2	-3676.0	-8349.5	-9889.9	-5176.5	-3683.7	-3141.9	-4691.0	

Източник. Евростат.

Позитивните тенденции в динамиката на износа обаче започват да изпитват ефектите от дълговите проблеми в Еврозоната и несигурността и нестабилността, които обхващат континента, още в края на 2011 г. Проблемите пред ЕС провокират спад в промишленото производство и отслабване на икономиките на много от държавите-членки. Тези събития логично водят до влошаване на търсенето на стоки от чужбина, в т.ч. и на българска продукция. През 2012 г. вътрешнообщностните доставки на страната преустано-

вяват възходящия си тренд и намаляват с 3.6% спрямо предишната година. В опита си да намерят изход експортноориентираните предприятия започват частично да се пренасочват към трети страни.

Ръстът на износа към пазарите извън ЕС (12.8%) се доказва като единствения двигател на експорта през 2012 г. Тази ситуация напълно контрастира на наблюдаваните събития през началната фаза на икономическото възстановяване на България. Страната се насочва главно към по-стабилни и големи по обем пазари като Турция и Китай, които са засегнати в по-малка степен от глобалните икономически сътресения (вж. табл. 2). И двете държави са едни от най-бързоразвиващите се икономики в света, със значително потребление, висок капацитет на вътрешния пазар и с още по-голям потенциал за развитие на търговията. Докато при Турция България все пак може да разчита на традиционни търговски отношения, то с Китай процесът на изграждане на по-здравни търговски връзки тепърва предстои. Красноречиво доказателство за прогреса в износа за азиатската страна е придвижването ѝ с 20 позиции в експортната листа на България в рамките само на пет години (през 2008 г. тя заема 28 място, докато през 2012 г. тя се изкачва на 9 позиция). Турция успява да измести оформилите се като водещи дестинации след кризата Италия и Румъния и се превръща във втора сила сред българските експортни партньори с дял от над 9%.

Други слабоизработени до този момент пазари като Южна Корея и Южна Африка започват да привличат с потенциала си българските експортно-ориентирани предприятия. За периода 2008-2012 г. износът към тези дестинации нараства съответно 3.6 и 12.8 пъти. България може да се възползва от капацитета на Южна Корея, особено след влизането в сила през 2011 г. на споразумението за свободна търговия с ЕС. Въпреки това трябва да се отбележи, че повишението при посочените страни се свързва с износа на стоки основно с ниска степен на преработка като метални руди и метални отпадъци (към Южна Корея) и горива (към Южна Африка).

Също както при износа, с напредване на процеса на възстановяване се повишава и вносът на стоки от чужбина. През 2010 г. той възлиза на 19.2 млрд. EUR, което е увеличение с 14%. Темповете, с които нараства вносът от трети страни, обаче изпреварват тези на вътрешнообщностните придобивания през периода след кризата. Изключение прави 2011 г., която е белязана от интензивната търговия в рамките на Единния пазар. Кризисната 2009 г. нарушава тенденцията към непрекъснато нарастващ хроничен дефицит с държавите-членки, като през следващите две години той поема в низходяща посока. За това допринасят рекордните нива на вътрешнообщностните доставки. Високите стойности на импорта от трети страни се свързват главно със силната енергозависимост на България, която внася значителни количества нефт и природен газ от тези дестинации (основно Русия). Покачването на цената на петрола също оказва влияние върху ръста на стойността на доставките от държави извън ЕС. Това до голяма

Икономическите сътресения след 2008 г. и отражението им върху географската структура на...

степен изостря дисбаланса в търговията с трети страни, особено с Русия. След кризата отрицателното търговско салдо е най-голямо през 2012 г., подпомагано от силния внос, за който влияние има съживяващото се вътрешно търсене. Въпреки това то остава на двойно по-ниски нива от регистрираното през предкризисната 2008 г. През периода 2008-2012 г. дефицитът с трети страни бележи по-голям спад (2.5 пъти) в сравнение с ЕС (1.8 пъти). Това е резултат от частичното пренасочване на българските експортноориентирани предприятия към пазарите извън ЕС, както и от по-ниския ръст на вноса от трети страни.

Таблица 2

Основни експортни партньори на България през 2008 и 2012 г.

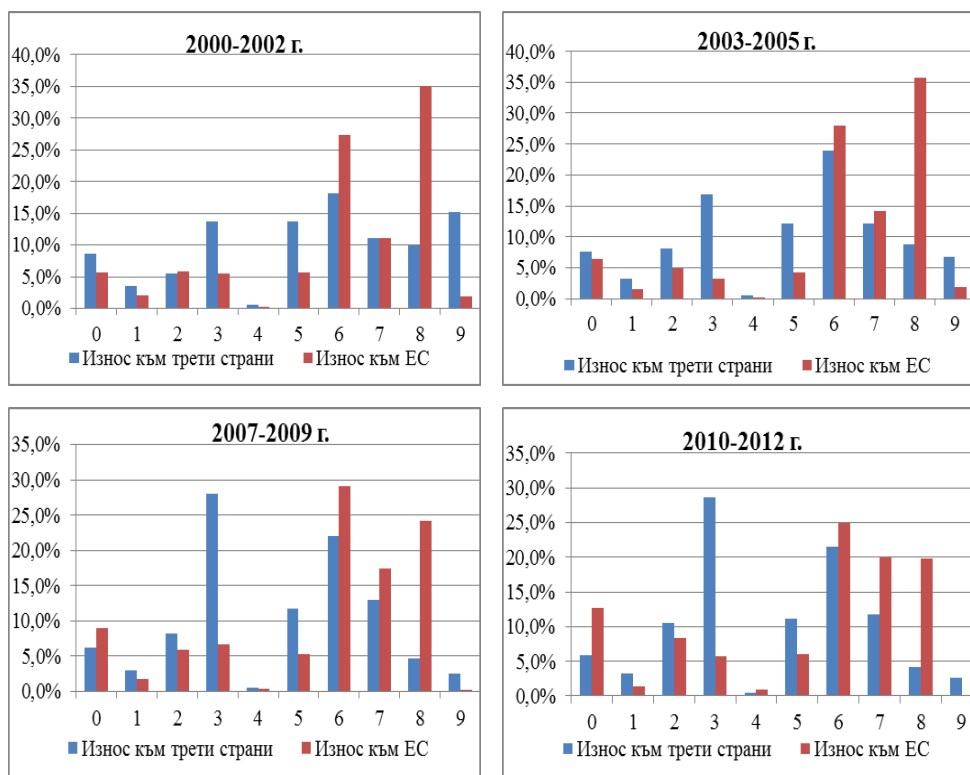
2008 г.				2012 г.			
Партньор	Стойност (млн. EUR)	Дял в общия износ (%)	Изменение спрямо предходната година (%)	Партньор	Стойност (млн. EUR)	Дял в общия износ (%)	Изменение спрямо предходната година (%)
Свят	15.204.1	100.0	12.5	Свят	20.793.4	100.0	2.6
ЕС	9.118.1	60.0	10.9	ЕС	12.152.5	58.4	-3.6
Трети страни	6.086.0	40.0	15.0	Трети страни	8.640.9	41.6	12.8
Гърция	1.508.2	9.9	22.7	Германия	2.126.7	10.2	-9.7
Германия	1.383.3	9.1	-0.4	Турция	1.955.5	9.4	12.8
Турция	1.338.7	8.8	-13.3	Италия	1.763.9	8.5	0.2
Италия	1.272.0	8.4	-8.6	Румъния	1.670.9	8.0	-13.6
Румъния	1.102.9	7.3	66.9	Гърция	1.493.9	7.2	4.9
Белгия	897.3	5.9	7.4	Франция	825.0	4.0	-3.5
Сърбия	663.5	4.4	11.4	Белгия	765.1	3.7	-23.4
Франция	623.1	4.1	15.7	Гибралтар	732.2	3.5	17.2
Русия	412.6	2.7	26.3	Китай	595.0	2.9	102.6
Македония	342.7	2.3	20.6	Русия	562.2	2.7	3.7

Източник: Евростат.

През 2000-2012 г. стоковата структура на българския износ също преминава през известна трансформация. В основата ѝ определено са фактори като вътрешното реструктуриране на икономиката при преход към пазарно стопанство (изразяващо се предимно в продължителен процес на деиндустриализация), загубата на някои традиционни пазари, ускореното развитие на определени отрасли от икономиката в резултат от присъединяването на страната към ЕС и произтичащото от това субсидиране (пример е производството на екстензивни земеделски култури), ръста на международните цени на суровините и др. Несъмнено през последните няколко години върху стоковата структура на износа на България влияние оказва и развитието на търговски отношения с нови партньори и застоят, в който се намират връзките с някои от утвърдените експортни дестинации в ЕС (вж. фиг. 2).

Фигура 2

Стокова структура на българския износ към ЕС и към трети страни*

* При представянето на стоковата структура е използвана Стандартната външно-търговска класификация (SITC). Стоковите групи са следните:

- 0 – „Храни и живи животни“
- 1 – „Безалкохолни и алкохолни напитки и тютюн“
- 2 – „Необработени (сурови) материали, негодни за консумация (изкл. горивата)“
- 3 – „Минерални горива, масла и подобни продукти“
- 4 – „Животински и растителни мазнини, масла и восъци“
- 5 – „Химични вещества и продукти“
- 6 – „Артикули, класифицирани главно според вида на материала“
- 7 – „Машини, оборудване и превозни средства“
- 8 – „Разнообразни готови продукти, н.д.“
- 9 – „Стоки и сделки, н.д.“

Източник. Евростат.

Както беше споменато, в резултат от световната финансова и икономическа криза и най-вече на последващата дългова криза настъпват известни

промени в географската структура на българския износ, като пренасочването към трети страни най-вероятно ще продължи поне в средносрочен период. Естествено експортноориентираните предприятия в България, изнасящи основно към ЕС, не могат автоматично да заместят досегашните си пазари с тези нови и перспективни дестинации. *Поради тази причина промяната в географската насоченост на износа е съпроводена с изменение в стоковия му състав съобразно спецификата на пазарите на трети страни.* Трябва да се отбележи обаче, че структурата на вноса от България при държавите извън ЕС е доста по-различна, отколкото тази на страните от Съюза и като недостатък може да се посочи, че преобладават продукти с по-ниска степен на преработка и съответно добавена стойност. От фиг. 2 различията проличават доста ясно и освен това се вижда, че те *не се смекчават с течение на времето, дори обратното, наблюдава се изостряне.*

През 2010-2012 г. 64.7% от българския износ към ЕС е съсредоточен в три групи – „*Артикули, класифицирани главно според вида на материала*”, „*Машины, оборудване и превозни средства*” и „*Разнообразни готови продукти*”, а съответният дял към трети страни е 37.4%. Именно това са групите, които съдържат продукти с по-висока добавена стойност. В стойностно изражение вътрешнообщностните доставки на трите групи през периода са 22.1 млрд. EUR, а износът към трети страни е 8.4 млрд. EUR. При преглед на динамиката на експорта през отделни години не може да се твърди, че е възможно разликата да бъде преодоляна в краткосрочен до средносрочен период. За последните три години към ЕС са насочени 63.9% от „*Артикули, класифицирани главно според вида на материала*”, 72.2% от „*Машины, оборудване и превозни средства*” и 87.9% от „*Разнообразни готови продукти*”. Естествено при някои подгрупи в рамките на тези три основни групи е възможно заместването на партньорите от ЕС с такива от трети страни, но те са ограничени като брой. Пример в това отношение са цветните метали, където стойността на износа към и извън Съюза почти се изравнява, но трябва да се обърне внимание, че този вид продукти определено не са пример за такива с висока степен на преработка и добавена стойност. В същото време страните от ЕС остават почти единственият партньор при реализацията на стоки от групи като „*Текстил и артикули от текстил*”, „*Чугун и стомана*”, „*Машины със специално предназначение*”, „*Мебели и техните части; спални артикули и други подобни*” и „*Облекло и допълнения за облекло*”.

Половината от износа към трети страни е съсредоточен в две групи – „*Минерални горива, масла и подобни продукти*” (28.6% за 2010-2012 г.) и „*Артикули, класифицирани главно според вида на материала*” (21.5%), на следващо място с почти равен дял са „*Машины, оборудване и превозни средства*”, „*Химични вещества и продукти*” и „*Необработени (сурови) материали, негодни за консумация (изкл. горивата)*”.

Страните извън Съюза и стоковите групи, преобладаващи в износа към тях, все повече оформят динамиката на общия експорт на България. За

2012 г. износът на страната нараства с 9.1 млрд. EUR спрямо 2009 г., като държавите в и извън ЕС имат еднаква заслуга за повишението. Това е още едно свидетелство за засилващата се роля на третите страни. Предвид променящата се карта на световното промишлено производство към азиатските държави и бурния икономически растеж на Турция заедно с наблюдаващата се дългосрочна деиндустриализация на европейските икономики е по-вероятно тази тенденция да се запази. По отношение на отделните стокови групи с най-голям принос за нарастването на общия износ е групата „*Артикули, класифицирани главно според вида на материала*”. Значението на страните извън Съюза – 43.0% (876 млн. EUR) въобще не трябва да се пренебрегва, особено като се вземе предвид регистрираното повишение през 2012 г. от 96 млн. EUR при едновременно спад на вътрешнообщностните доставки от 371.4 млн. EUR (вж. табл. 3). На следващо място по важност за ръста на експорта е групата „*Минерални горива, масла и подобни продукти*”. Тук ролята на страните извън ЕС се откроява изключително ясно – 85.3% от увеличението в стойностно изражение се дължат именно на тях. Освен това през последните 3 години на техните пазари се реализират над 70% от продуктите от групата. Третата по значимост група е „*Машини със специално предназначение*”. ЕС е основният експортен пазар, привличащ над 70% от износа. Приблизително толкова е и приносът му за нарастването на износа на продуктите от тази група, които са предимно наукоемки и капиталоемки и имат висока добавена стойност. Българските експортни фирми с помощ и на правителствено ниво трябва да се стремят да търсят реализация на машиностроителна продукция на пазарите на трети страни, но определено не бива да допуснат отслабване на позициите си на Единния пазар.

Таблица 3

Принос на стоковите групи за изменението на общия износ на България

Стокова група	Изменение за 2012 г. спрямо 2009 г.		Принос на конкретната стокова група за общия ръст (%)	Принос за изменението (стойност в EUR)		Принос за изменението (%)	
	Стойност (EUR)	(%)		Трети страни	ЕС	Трети страни	ЕС
0	880.733.568	72.6	9.7	209.276.395	671.457.173	23.8	76.2
1	102.550.972	29.6	1.1	126.000.914	-23.449.942	122.9	-22.9
2	990.072.469	116.9	10.9	605.530.493	384.541.976	61.2	38.8
3	1.937.762.584	128.2	21.3	1.653.782.996	283.979.588	85.3	14.7
4	75.764.104	95.7	0.8	14.263.139	61.500.965	18.8	81.2
5	825.376.080	92.5	9.1	370.291.709	455.084.371	44.9	55.1
6	2.037.203.638	75.8	22.4	875.988.317	1.161.215.321	43.0	57.0
7	1.493.735.524	75.8	16.4	455.574.906	1.038.160.618	30.5	69.5
8	684.783.971	33.9	7.5	176.751.789	508.032.182	25.8	74.2
9	65.947.035	50.0	0.7	49.254.016	16.693.019	74.7	25.3
Общо:	9.093.929.945			4.536.714.639	4.557.215.393		

Източник. Евростат.

Различията в стоковата структура могат да се покажат и на примера на някои от водещите ни търговски партньори от ЕС и трети страни. През пос-

ледните няколко години *Китай* се утвърждава като един от най-динамично развиващите се и перспективни експортни пазари на България. През 2012 г. българският износ към тази страна е в размер на 595.0 млн. EUR, или 2.9% от общия износ. Освен че експортът към азиатската икономика се свива едва с 12.4% през 2009 г., той бързо се възстановява и темповете му на нарастване през следващите три години са впечатляващи, което е особено вярно за 2012 г., когато експортът се удвоява на годишна база. С това обаче положителните характеристики се изчерпват. Стоковата структура се характеризира с изключително слаба диверсифицираност – от 2008 г. над 80% от износа се формират от две групи (*„Благородни и други цветни метали“* и *„Метални руди и метални отпадъци“*), като през 2012 г. този процент е 91. През 2006 г. със значително присъствие (22.8%) в българския износ към Китай е групата *„Машини и транспортно оборудване“*, но през следващите години той се понижава и през 2012 г. делът ѝ е едва 2.9%. Важно е да се отбележи, че при определени подгрупи като *„Машини за обработка на метал“* и *„Машини с общо предназначение и друго оборудване; части за тях, н.д.“* експортът отчита спад и в стойностно изражение. По-значимо нарастване през последните три години се наблюдава единствено при *„Други електрически машини и апарати, електроинсталационни изделия и части за тях“*.

Проблемът със слабата диверсификация на износа важи с пълна сила за най-големия ни експортен партньор извън ЕС – *Турция*. През 2012 г. там са реализирани стоки на стойност 1956 млн. EUR, или 9.4% от общия износ на страната. Високите темпове на нарастване от последните три години подхранват очакванията, че значимостта на Турция при реализацията на българска продукция ще продължава да се увеличава и най-вероятно в скоро време тя ще се превърне във водещия ни експортен партньор. От 2008 г. над 50% от износа са съсредоточени в три групи, като с течение на времето концентрацията дори се засилва – до 60.8% през 2012 г. Това са *„Нефт и рафинирани нефтопродукти“* (30.2% от общия износ за 2012 г., или 590.3 млн. EUR), *„Благородни и други цветни метали“* (21.4%, или 418.4 млн. EUR) и *„Метални руди и метални отпадъци“* (9.2%, или 180.6 млн. EUR). Определено обаче може да се каже, че при Турция съществуват по-големи възможности за диверсификация на експортната структура. Направленията, в които може да се извърши това, са сравнително разнообразни – от една страна, това са храните и живите животни, а от друга – машини и транспортно оборудване. По-конкретно при вторите става дума за машини за производство на енергия и такива с различно специално предназначение, автомобили и др. Българските експортни предприятия трябва да се стремят да възвърнат позициите си на турския пазар на металообработващи машини.

Износът към водещите ни търговски партньори от ЕС се характеризира с много по-голяма степен на диверсификация в сравнение с този към трети страни, а освен това изнасяните продукти са с по-висока технологична сложност, съответно с по-голям принос за създаваната добавена стойност в

икономиката. Специализацията в подобни производства е предпоставка за непрекъснато внедряване на иновации, високи възнаграждения за заетите и постигане на по-добър жизнен стандарт.

До 2009 г. над 60% от българския износ за *Германия* са продукти от групите *„Машини и транспортно оборудване“* и *„Разнообразни готови продукти“*. През последните три години се наблюдава известно отстъпление, но то е свързано с по-бавния ръст на износа спрямо останалите стокови групи, а не с неговото понижение, т.е. може да се каже, че експортноориентираните предприятия в България запазват стабилни позиции на немския пазар.

Ситуацията при стоковата структура с другия ни водещ експортен пазар – *Италия*, до голяма степен е сходна. Естествено трудностите, пред които е изправена икономиката на страната, са предизвикателство за българските износители. През 2012 г. износът на определени продукти от групите *„Радио-, телевизионна и далекосъобщителна техника“*, *„Машини и оборудване за произвеждане и използване на енергия“*, *„Облекло и допълнения за облекло“* и *„Обувки“* отчита понижение. Спадът е компенсиран от нарастване на дела на износа на продукти с по-ниска степен на преработка като *„Зърнени растения и мелничарски продукти“*, *„Нефт и рафинирани нефтопродукти“* и *„Благородни и други цветни метали“*.

Положението при останалите ни водещи търговските партньори от ЕС, изоставащи в своето икономическо развитие като *Румъния* и *Гърция*, по-скоро се доближава до това на *Германия* и *Италия* – сравнително силно диверсифицирана стокова структура и ограничен дял на суровините в износа. Трябва да се отбележи обаче, че настъпващите промени през последните години са именно в посока към увеличение на дела на продуктите с по-ниска степен на преработка.

Сравнителен анализ на измененията в географската структура на външната търговия на България и останалите нови страни-членки на ЕС

Първото десетилетие на XXI век се характеризира с циклична криза в годините между 2001-2003 г., последвана от безпрецедентен икономически растеж, който приключва с разрастването на световната финансова и икономическа криза от 2008 г. Следват години на нестабилност и влошаване на основните макроикономически показатели, като наблюдаваните сътресения оказват различно влияние върху стоковата и географска структура на външната търговия на държавите-членки и в частност на тези от двете вълни на петото разширяване на ЕС. За всяка от тях с изключение на *Малта* търговията със Съюза е водеща и предопределя до голяма степен общото представяне на износа. През по-голямата част от последното десетилетие за новите страни-членки (НСЧ) са характерни сходни тенденции по отношение на експорта. Периодът от 2004 до 2008 г. е белязан от интензивни темпове на нарастване на износа, подхранвани

от бурното развитие на нововъзникващите пазари, процеса на европейска интеграция и задълбочаване на външнотърговските отношения.

Експортът към основния търговски партньор на НСЧ – ЕС, нараства близо три пъти за периода 2000-2008 г. Постоянният до този момент възходящ тренд на вътрешнообщностните доставки обаче е преустановен през 2009 г., когато износът към ЕС намалява с 57.3 млрд. EUR (16.6%) (вж. табл. 4). Периодът 2010-2011 г. се откроява с двуцифрени темпове на растеж на експорта в рамките на Единния пазар, водещи до неговото пълно възстановяване и достигане на рекордни нива. През 2012 г. обаче под натиска на ефектите от дълговата криза като свитото потребление на европейските пазари вътрешнообщностните доставки на НСЧ отчитат анемичен прираст от 2.3%.

Динамиката при износа към трети страни наподобява тази на вътрешнообщностните доставки. Преди пренасянето на кризата в Европа експортът към държавите извън ЕС нараства близо 3.5 пъти до 100.2 млрд. EUR за периода 2000-2008 г. Естествено в резултат от глобалните икономически сътресения износът към тези дестинации намалява осезаемо през 2009 г. (с 22.7 млрд. EUR, или с 22.6%), макар и да не е засегнат в степената, в която се оказва експортът към Съюза. Следват години на възстановяване и на интензивен растеж, който дори при отслабването си през 2012 г. все пак се откроява с изпреварващи темпове пред прираста на вътрешнообщностните доставки.

Проекциите на световната финансова и икономическа криза върху географската структура на износа на дванадесетте страни могат да се обобщят в постепенното намаление на относителния дял на износа към държавите от ЕС. Въпреки че ЕС остава водеща дестинация при износа на НСЧ и през 2012 г. – 75%, участието му се понижава спрямо 2008 г. (77.5%).

Както при износа, така и при *вноса* се отчита непрекъснато нарастване в абсолютна стойност, като изключение прави единствено кризисната 2009 г. Ако се разгледа относителният дял във вноса, партньорите от ЕС регистрират нива от 68.3 до 73.6% през годините преди кризата, докато след 2010 г. се наблюдава относително постоянно равнище от около 70%. Данните за вноса от трети страни показват аналогично развитие – трайна тенденция към увеличение (с изключение на 2009 г.) до 168 млрд. EUR през 2012 г. Доставките от държавите извън Съюза отбелязват нарастване през 2012 г. спрямо 2000 г. от 2.8 пъти.

Традиционно *общият търговски баланс* на НСЧ при вътрешнообщностната търговия и тази с трети страни е отрицателен. Такава закономерност е в сила до 2009 г., която се превръща в повратна за постоянно изострящия се дисбаланс в търговията със Съюза. Ефектите от световната финансова и икономическа криза водят до отчитане на излишък при търговията с ЕС от 5.3 млрд. EUR през 2009 г., а през 2012 г. той достига 16.2 млрд. EUR. Търговското салдо с трети страни въпреки по-малките колебания в неговите стойности в абсолютно изражение продължава да е отрицателно, като за периода 2000-2012 г. се движи в рамките на 25-40 млрд. EUR. Изключение прави 2008 г., когато се регистрира дефицит в търговията с трети страни от 51.6 млрд. EUR. Общо може да се

твърди, че световната финансова и икономическа криза има положително влияние върху дефицита, който НСЧ отбелязват при търговията с целия свят (и най-вече с ЕС), като през 2009 г. той спада повече от 3 пъти спрямо предишната година. Ефектите от глобалните икономически сътресения и опитите за възстановяване на стопанството в крайна сметка водят до допълнително съкращаване на отрицателното търговско салдо до 14.2 млрд. EUR през 2012 г.

Таблица 4

Износ, внос и търговско салдо на НСЧ през периода 2000-2012 г.

Показател	Партньор	Мерна единица	Години												
			2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Износ	ЕС	Млрд. EUR	118.6	136.0	146.7	159.3	194.1	221.3	266.5	313.6	344.7	287.4	350.6	404.0	413.4
		Дял в износа	80.4	81.2	80.7	81.0	80.5	78.8	78.3	78.6	77.5	78.8	77.6	76.6	75.0
		Изм. (%)	-	14.6	7.9	8.5	21.9	14.0	20.4	17.7	9.9	-16.6	22.0	15.2	2.3
	Трети страни	Млрд. EUR	29.0	31.5	35.1	37.4	47.0	59.5	73.9	85.5	100.2	77.5	101.3	123.2	137.6
		Дял в износа	19.6	18.8	19.3	19.0	19.5	21.2	21.7	21.4	22.5	21.2	22.4	23.4	25.0
		Изм. (%)	-	8.6	11.4	6.6	25.6	26.6	24.1	15.7	17.2	-22.6	30.7	21.6	11.7
	Свят	Млрд. EUR	147.6	167.5	181.8	196.7	241.1	280.8	340.4	399.1	444.9	364.9	451.9	527.2	551.0
		Изм. (%)	-	13.4	8.6	8.2	22.6	16.5	21.2	17.3	11.5	-18.0	23.9	16.7	4.5
	Внос	ЕС	Млрд. EUR	130.0	144.8	152.9	162.2	208.2	236.7	285.4	342.2	372.3	282.1	338.9	391.1
Дял във вноса			68.6	69.1	68.9	68.6	73.6	73.6	72.6	73.2	71.0	72.5	70.6	70.7	70.3
Изм. (%)			-	11.4	5.5	6.1	28.4	13.7	20.6	19.9	8.8	-24.2	20.1	15.4	1.6
Трети страни		Млрд. EUR	59.5	64.6	68.9	74.4	74.7	85.0	107.8	125.3	151.8	107.1	141.4	162.3	168.0
		Дял във вноса	31.4	30.9	31.1	31.4	26.4	26.4	27.4	26.8	29.0	27.5	29.4	29.3	29.7
		Изм. (%)	-	8.6	6.7	7.9	0.4	13.8	26.8	16.2	21.2	-29.4	32.0	14.8	3.5
Свят		Млрд. EUR	189.5	209.5	221.8	236.6	282.9	321.7	393.2	467.5	524.1	389.2	480.2	553.4	565.2
		Изм. (%)	-	10.5	5.9	6.7	19.6	13.7	22.2	18.9	12.1	-25.7	23.4	15.2	2.1
Салдо		ЕС	Млрд. EUR	-11.4	-8.9	-6.1	-3.0	-14.1	-15.4	-18.8	-28.6	-27.7	5.3	11.8	12.9
	Трети страни	Млрд. EUR	-30.5	-33.1	-33.8	-37.0	-27.7	-25.5	-34.0	-39.8	-51.6	-29.6	-40.1	-39.1	-30.4
	Свят	Млрд. EUR	-41.9	-42.0	-40.0	-39.9	-41.8	-40.9	-52.8	-68.4	-79.3	-24.3	-28.3	-26.2	-14.2

Източник. Евростат.

От анализа на данните се вижда, че след 2008 г. определено е налице преориентиране на износа на НСЧ от ЕС към трети страни, което е показателно за опитите на техните експортноориентирани предприятия да реализират своята продукция на по-слабо засегнати от кризата пазари. Различна е ситуацията при вноса, където през последните 3 години страните-членки на ЕС успяват да запазят дела си до 70% от общия внос.

По-нататък анализът се задълбочава чрез изследване на промените в географската структура на експорта на НСЧ след 2008 г. поотделно за всяка една от тях.

Нарастването на значението на трети страни в качеството им на партньор при износа на НСЧ е характерно за преобладаваща част от тях през периода след 2008 г. Това важи и за икономиките от Вишеградската четворка, които са зависими в най-голяма степен от търговията със Съюза (дял от над 70% в износа). Въпреки отчетеното повишение на дела на ЕС в износа на Литва, Словения и Румъния през периода на икономическо възстановяване, през 2012 г. той се връща на нивата от 2008 г. под натиска на проблемите, обхванали европейските пазари. При Словения и Кипър се забелязва сходна на България ситуация на понижаване на вътрешнообщностните доставки през 2012 г. за първи път след кризата от 2009 г. Независимо от това все още силният ръст при трети страни успява да задържи експорта на по-високи нива спрямо предишната година. Румъния също влошава износа си към Единния пазар, но слабият растеж на доставките, насочени извън ЕС, не е достатъчен и страната се превръща в единствената държава-членка, която понижава цялостния си експорт.

На базата на промените в географската структура на износа на НСЧ след 2008 г. могат да се обособят четири групи държави – такива със значително повишаване на дела на експорта към трети страни, с изменение в умерени граници, със слабо увеличение и група страни, чийто дял се връща на нивата от 2008 г.

През 2008-2012 г. делът на доставките към трети страни на Кипър, Латвия, Естония и Чехия се повишава в най-голяма степен - съответно с 8.9, 5.1 и с по 4.1 процентни пункта. Тези страни увеличават износа си главно към икономики, които са засегнати в по-малка степен от кризисните събития след 2008 г. Сред тях са новите индустриални държави като Китай, Русия и Турция. Положителното при посочените НСЧ е, че през този период те успяват да ускорят експорта си на промишлени стоки към трети страни - предимно на машини и транспортни средства, които се отличават с висока степен на преработка. В такъв смисъл задълбочаването на търговията с държави извън ЕС е малко вероятно да доведе до увеличаване на дела на експорта на продукти с по-ниска степен на добавена стойност.

На следващо място се подреждат Унгария и Полша с умерено увеличение в дела на износа към държавите извън Съюза, съответно от 2.4 и 2.1 процентни пункта. Продукцията, която те реализират на пазарите извън ЕС, е

съставена основно от инвестиционни стоки (машини, оборудване и превозни средства). Именно износът на този вид продукти към трети страни е източник на значителни валутни приходи и се увеличава в най-голяма степен (при Унгария – с 1.3 млрд., а при Полша – с 3.4 млрд. EUR). Друга позитивна черта са икономиките, към които двете НСЧ отбелязват силен ръст на продажбите си – например Китай и Турция, отличаващи се с интензивно стопанско развитие и големи поглъщателни възможности.

По-незначителна промяна в участието на трети страни в общия износ се наблюдава при България (нарастване с 1.6 процентни пункта), Словакия (1.4) и Малта (1.3). При тази група държави е трудно да се открият сходни черти в структурата на износа към пазарите извън ЕС. На първо място, за разлика от България и Словакия, за които вътрешнообщностната търговия е водеща при генерирането на валутни приходи, островната държава разчита основно на дестинациите извън Съюза. През периода 2008-2012 г. стоките, които България изнася към трети страни, в голямата си част са суровини – предимно горива и цветни метали, които са с ниска добавена стойност. В стоквата структура на Словакия пък преобладават продукти с висока степен на преработка – инвестиционни стоки. Не случайно тя отбелязва най-голям ръст на износа на машини и транспортни средства след 2008 г. Тези резултати показват различните ефекти, които може да има подобно преориентиране на експорта към дестинации извън Съюза за развитието на икономиките на България и Словакия. При първата минусите за стопанството са свързани с увеличаването на износа на продукти с по-ниска добавена стойност като суровини и материали, които се свързват и с известна несигурност поради силната им зависимост от цените на международните пазари и чувствителността им към протичащите икономически цикли в световен мащаб. При Словакия бъдеща диверсификация на износа, насочена към трети страни, има своите плюсове, които се изразяват в преобладаващите продукти с висока степен на преработка в стоквата му структура. Едно от малкото сходства, които могат да бъдат отбелязани по отношение на характера на износа на България, Малта и Словакия към пазарите извън ЕС, е значителното увеличение на доставките към най-големия нововъзникващ пазар – Китай. В рамките на 2008-2012 г. нарастването за трите държави е съответно от 5.4, 2.5 и 3.2 пъти.

През 2012 г. делът на страните извън ЕС в експорта на Румъния, Литва и Словения се връща отново на нивата от 2008 г. През разглеждания период при първите две се наблюдава подобрение в стоквата структура на износа към трети страни. Делът на продуктите с ниска степен на преработка намалява за сметка на тези, осигуряващи висока добавена стойност. Въпреки че инвестиционните и промишлените стоки все още преобладават в износа към трети страни, тенденцията при Словения е противоположна. Тези изменения поставят под въпрос устойчивостта на доставките към пазарите извън ЕС в дългосрочен план.

*

Световната финансова и икономическа криза и дълговата криза в Еврозоната изиграват ролята на катализатор за промяна на баланса на икономическите сили в полза на нововъзникващите пазари. Новият облик на световната карта на промишленото производство и различната скорост на възстановяване на отделните икономики проектират редица промени в динамиката и посоката на международните търговски потоци. В Еврозоната - епицентърът на стопанските сътресения през последните две-три години, слабото вътрешно потребление и вялата инвестиционна активност потискат вноса, от което едни от най-засегнати се оказват страните от двете вълни на петото разширяване на ЕС. Голяма част от НСЧ са принудени да се преориентират към пазарите на трети страни, за да успеят да компенсират поне частично стагниращата търговия в границите на Единния пазар.

За България също са характерни подобни процеси. След като през 2009 г. износът към трети страни е засегнат в по-голяма степен в сравнение с вътрешнообщностните доставки, той успява бързо да се възстанови и през 2012 г. дори става двигател на българския експорт. В рамките на пет години делът на държавите извън ЕС в общия износ се повишава от 40.0 на 41.6%. Тяхната роля придобива все по-голяма важност предвид затруднението, в което се намират европейските пазари и свитото потребление на тях. Очакванията са тази ситуация да се запази в краткосрочен до средносрочен план. Във връзка с това проявата на гъвкавост от страна на българските експортно-ориентирани предприятия е изключително необходима, за да може износът да поддържа ключовото си значение за интензивността на икономическата активност. С перспектива са както утвърдени търговски партньори като Турция, така и не толкова разработени пазари, например Китай, Южна Корея и ЮАР. През периода 2008-2012 г. износът към тези дестинации нараства съответно 1.5, 5.4, 3.6 и 12.8 пъти. Бързото развитие на техните икономики, значителното вътрешно потребление и голямата поглъщателна възможност на тези пазари ги прави изключително привлекателни за българските експортно-ориентирани предприятия. Естествено компаниите, осъществяващи износ основно към ЕС, не могат автоматично да заместят досегашните си пазари с тези нови и перспективни дестинации. Затова промяната в географската насоченост на износа е съпроводена и с изменение в стоковия му състав съобразно спецификата на пазарите на трети страни. Структурата на българския експорт към тях обаче е доста по-различна, отколкото тази към държавите от Съюза. Като недостатък може да се посочи, че доминират продукти с по-ниска степен на преработка и съответно добавена стойност, като същевременно не се наблюдава смекчаване на различията с течение на времето, дори обратното, те се изострят.

В заключение може да се каже, че страните извън ЕС и стоковите групи, преобладаващи в износа към тях, все повече оформят динамиката на общия експорт на България.

Известно преориентиране към трети страни се наблюдава и при повечето държави от двете вълни на петото разширяване на ЕС. Въпреки че Съюзът остава водещ партньор при износа на НСЧ и през 2012 г. (75%), участието му се понижава спрямо 2008 г. (77.5%). Трябва да се отбележи обаче, че за разлика от България, за стоковата структура на износа на НСЧ към трети страни са характерни продукти с по-висока добавена стойност. Поради тази причина диверсификацията на географската насоченост на експорта им в полза на пазари извън ЕС не ги ощетява по никакъв начин.

Статистически източници:

Конференцията на Обединените нации за търговия и развитие – УНКТАД, <http://unctadstat.unctad.org/>

Международен валутен фонд – МВФ, <http://www.imf.org/>.

Световната банка, <http://worldbank.org/>

Статистическа служба на ЕС – Евростат, <http://ec.europa.eu/eurostat>

7.V.2013 г.